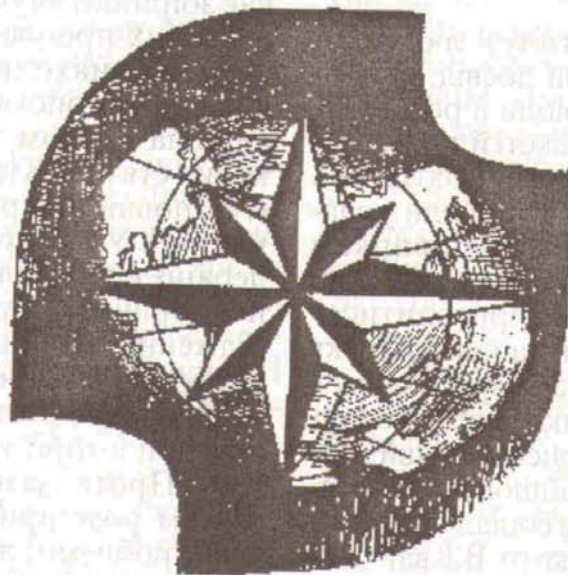

П У Р У З М

І

К Р А Є З Н А В Є П Р О

КОРОТКИЙ ЕКСКУРС В ІСТОРІЮ ВІТЧИЗНЯНОГО ТУРИЗМУ

Як відомо, процес пізнання людиною навколишнього світу тісно пов'язаний з подорожами, походами, мандрівками. Україна, в силу свого географічного положення та геополітичного розташування, завжди була центром перехрещування торговельних шляхів і транспортних сполучень між Заходом і Сходом, Північчю та Півднем. Це обумовлювало зростання інтересу українців як до своєї Батьківщини, так і до держав ближнього та дальнього зарубіжжя. У свою чергу, Україна з давніх-давен притягувала до себе іноземних мандрівників-подорожників.

Туризм в Україні — продукт тривалого історичного розвитку. Він пройшов нелегкий шлях формування та становлення від найпростіших форм мандрівництва до сучасної туристичної індустрії. Аналіз джерел дає підстави стверджувати, що туристичний рух в Україні не припинявся навіть у періоди соціальних катаклізмів і лихоліть. Йому завжди був властивий поступальний розвиток, соціальна спрямованість, пошук нових форм і видів діяльності.

Вивчення будь-якої галузі людської діяльності має спиратися на досвід, нагромаджений за попередні періоди її розвитку. Не є винятком у цьому контексті й туристична галузь. Адже попередні покоління фахівців і аматорів туризму залишили у спадок нинішнім і майбутнім працівникам вітчизняної туристичної галузі величезний практичний досвід, що може пригодитися.

До недавнього часу питання розвитку туризму в Україні майже не розроблялися у вітчизняній історіографії. Лише з кінця 1980-х рр. почали з'являтися праці, присвячені цій проблематиці. Так, у 1989 р. вийшов друком навчальний посібник "Туризм соціальний: історія і сучасність", автори якого В.Квартальнов і В.Федорченко розглянули історичну еволюцію туризму, розкрили практику туристично-екскурсійної діяльності в колишньому СРСР¹. Проте питання розвитку туризму в Україні висвітлено побічно й лише за період 60—80-х рр. ХХ ст.

Розробка історико-туристичної проблематики помітно активізувалася в 1990-х рр. Провідним центром наукових досліджень з історії туризму в ці роки став Інститут туризму Федерації профспілок України. Саме цей навчальний заклад ініціював проведення цілої низки всеукраїнських і регіональних науково-практичних конференцій з туристично-краєзнавчої тематики (Черкаси — 1992 р., Рівне — 1993 р., Черкаси — 1994 р., Косів — 1994 р., Світязь — 1998 р.). Під час цих конференцій обов'язково працювали секції з історії вітчизняного туризму, де науковці, викладачі навчальних закладів, краєзнавці, фахівці туристичної галузі оприлюднювали результати своїх наукових досліджень. За підсумками роботи науково-практичних конференцій завжди виходили збірники тез і повідомлень, де, як правило, спеціальний розділ присвячувався публікаціям з історії туризму².

Крім того, Інститут туризму Федерації профспілок України постійно випускає збірники наукових статей, де в ряду актуальних проблем розвитку вітчизняного туризму знаходить своє відображення й історико-туристична тематика³. У 1997 р. вийшла друком тематичний збірник наукових статей "З історії вітчизняного туризму", повністю присвячена саме цій проблематиці⁴. У 1998 р. Інститутом туризму Федерації профспілок України започатковано щорічник "Туристично-краєзнавчі дослідження". Вийшло у світ уже два випуски цього періодичного видання⁵. Тут вміщено й чимало статей, що розкривають різні аспекти історії туризму в Україні.

Проте, зазначені публікації, певним чином розширивши науковий доробок з цієї проблеми, лише частково ліквідували "білі плями" в історії вітчизняного туризму. На часі створення цілісної праці, в якій знайдуть відображення всі сторони такого важливого економічного, соціального та культурного явища як туризм в його історичному розвитку.

Розвиток вітчизняного туризму відбувався в контексті зародження, розгортання та поширення європейського та світового туристичного руху. Для його розвитку характерними є ті ж історичні етапи, що й для туризму більшості країн Європи, хоча йому властива й певна специфіка. Як і європейському, українському туризмові передували подорожі окремих осіб з діловою чи пізнавальною метою, що виражали споконвічний потяг людини пізнати Землю, відвідати її віддалені куточки, познайомитися з народами, що там мешкають, їх життям і культурою.

Подорожування давніх українців, а також відвідани теренів нашої країни античними та середньовічними мандрівниками у ранній період вітчизняної історії можна цілком справедливо назвати “прототуризмом”, тобто предтечею сучасного туризму. Хронологічні межі цього етапу розвитку вітчизняного туризму охоплюють період з найдавніших часів до кінця XVIII ст.

Перша писемна згадка про відвідани українських земель стосується ще античних часів. Цим першим іноземним “прототуристом” був ніхто інший, як “батько історії” грек Геродот. Він у середині V ст. до н.е. відвідав Скіфію, що розкинулася по берегах Дніпра та Північного Причорномор’я.

У першому тисячолітті нашої ери правні українські землі відвідували римські, візантійські, вірменські, арабські купці, дипломати, місіонери та мандрівники.

Одним з перших західноєвропейських мандрівників, які відвідали територію України, був німець Бруно з Кверфурта. Висвячений на єпископа з місією проповідувати християнство серед кочовиків-печенігів, він на початку XI ст. відвідав Київ, був прийнятий великим князем Володимиром Святославичем. У листі до свого володаря Генріха II (1008 р.) Бруно детально описав своє перебування у столиці Київської Русі⁶.

Серед когорти середньовічних іноземних мандрівників, які з тією чи іншою метою відвідували територію України, особливо слід виокремити італійця П'єтро Карпіні та фламандця Віллема Рубрука. Їх у середині XIII ст. було відряджено із Західної Європи до Монголії з дипломатично-розвідальною місією. Виконуючи волю своїх правителів, вони здолали неймовірно складний

шлях, проїхали безліч країн і територій, у тому числі й Україну. Повернувшись на батьківщину, П.Карпіні та В.Рубрук склали детальні писемні звіти про свої подорожі, де знайшлося місце й для опису деяких українських земель. Це надзвичайно цінні для вивчення історії джерела, адже вони доповнюють скупу інформацію нечисленних вітчизняних джерел про становище українських земель у буремні роки середини XIII ст., тобто відразу ж після Батисвої навали⁷.

У XV—XVII ст. цікаві писемні спомини про Україну залишили такі іноземні відвідувачі, як Жильбер де Лянуа, С.Герберштайн, М.Литвин, Блез де Віженер, Е.Лясота, А.Віміні, П.Алепський та багато інших.

Наприклад, Михайла Литвина (литовець за походженням) можна без перебільшень назвати туристом навіть у сучасному розумінні цього поняття. Він подорожував Україною (XVI ст.) з метою ознайомлення з її природою, історико-культурними пам'ятками, побутом, традиціями, звичаями населення. Його писемною працею про Україну зачитувались європейці. Саме завдяки їй у них почало складатися враження про нашу Батьківщину як про родючий і багатий край. Чого лише вартий його опис, наприклад річки Уборті (Житомирщина): “Спис, кинутий у річку стояв повисно від сили-силенної риби”. Далі він пише, що лише з одного місця рибалки продавали купцям щоденно до 1000 возів риби. Досить тепло згадує М.Литвин про місцеве українське населення, його працьовитість, щедрість, благоденство⁸.

Сьогодні зростає інтерес до маршрутів подорожей визначних мандрівників давнини. Вивчення цих маршрутів може допомогти у справі залучення іноземних туристів до України.

Історія зберегла немало імен вітчизняних мандрівних священиків, дослідників, філософів, поетів, які вздовж і впоперек обійшли свою країну, вивчаючи її природу, старожитності, звичаї людей, а також відвідували іноземні держави.

Як зазначають дослідники, зокрема А.Арсеньєв, одним з напрямів вітчизняного “прототуризму” було паломництво⁹. Адже у давнину воно становило чи не найорганізованішу форму людських потоків. Побожні люди, які подорожували до Святих місць,

називалися пілігримами, странниками, богомольцями, прочанами, паломниками. Вони відвідували українські святині або вирушали у далекі подорожі до Царгорода, Єрусалима, Барі (Італія), Рима, Афону (Греція). Найбільшу славу мали подорожні, які привозили зі Святої землі на згадку пальмову гілку. Звідси й походить назва “паломник”.

В Україні до паломників ставилися з великою пошаною. За честь миряни вважали прийняти їх на ночівлю, а то й на кілька днів, погостувати, дати харчів на дорогу. Вони мали захист в церквах і монастирях, де їм надавали спеціальні помешкання, будували гостинні двори й навіть готелі, що свідчить про масовий характер паломництва. Наприклад, митрополит Євген Болховітін в описі Києво-Печерської лаври зазначає: “За південною стіною, через дорогу, знаходиться лаврський готель для притулку усім дорожнім, особливо бідним богомольцям, що їснює на цьому місці ще за часів преподобного Феодосія”¹⁰. А преподобний Феодосій, як відомо, жив у XI ст.

Першопроходцем, першим мандрівником-паломником слід назвати Антонія Любечанина — засновника Києво-Печерського монастиря, який двічі на початку XI ст. ходив на прощу до монастирів на горі Афон¹¹.

Прославив Україну знаменитий мандрівник, ігумен одного з монастирів Чернігівщини — Данило, який на початку XII ст. побував у Святих місцях Палестини. Він власноручно описав свою подорож. “Ходіння ігумена Данила” було улюбленим читанням не тільки давніх українців, а й усього православною люду. Про популярність цього твору свідчать близько сотні його списків¹². До речі, Данило Паломник подорожував не сам. Він згуртував навколо себе групу однодумців, або як він пише у своїй праці — “дружину”. Це дає підстави стверджувати, що це була перша в історії вітчизняного туризму групова подорож за релігійним маршрутом.

Серед когорти найвидатніших мандрівників світу XVIII ст. почесне місце належить нашому співвітчизнику Василю Григоровичу-Барському (брату видатного українського архітектора Івана Григоровича-Барського), який провів у подорожах майже чверть століття (1723—1747 рр.), відвідавши десятки країн Європи, Азії та Африки. Він був осві-

ченою людиною (навчався у Києво-Могилянській академії), знавцем багатьох мов, вивчав історію та культуру країн, через які пролягли шляхи до його подорожей¹³.

Завзятим мандрівником був і видатний український філософ Григорій Сковорода, який вздовж і впоперек обійшов рідну країну, а також відвідав низку європейських держав.

Проте організовані форми туристично-екскурсійного руху в Україні пов’язані тільки з початком XIX ст., коли відбулися помітні зрушення в галузі науки, освіти та культури.

У цей час організовуються перші туристичні подорожі, походи, екскурсії, що проводили вищі навчальні заклади, громадські організації, окремі діячі культури та науки.

Багато років свого життя провів у подорожах відомий вчений З.Ходаківський (справжнє ім’я — Адам Чернецький, 1784—1825 рр.). його народознавчі мандрівки пролягли через Волинь, Львівщину, Галичину, Поділля, північні губернії Росії. Саме під їхнім впливом члени “Руської трійці” М.Шашкевич, І.Вагилевич, І.Головацький першими на західноукраїнських землях порушили питання про організацію народознавчих мандрівок і поставили його не лише в теоретичному, а й у практичному сенсі, охопивши всю територію Галичини, Північної Буковини та Закарпаття¹⁴.

У середовищі академічної молоді виникає бажання організувати мандрівку Прикарпаттям з метою вивчення історії, мови, побуту народу. 1865 року група студентів Львівського університету та Львівської духовної семінарії організували туристичний похід рідним краєм. Такі мандрівки проводились і в подальші часи. Зібрані матеріали потім використовувались в краєзнавчо-етнографічних, археологічних, лінгвістичних, географічних дослідженнях¹⁵.

Матеріали про мандрівки студентської молоді були вміщені в газетах 80-х рр. XIX ст. Першу спробу їхнього узагальнення зробив історик Іван Крип’якевич у нарисі “З історії галицького краєзнавства” (Львів, 1932 р.). Він подав цікавий опис шести мандрівок студентської молоді, що відбулися впродовж 1883—1888 рр. У газеті “Діло” публікувалися регулярно звіти та дописи про підготовку та проведення туристичних походів. Влітку

1883 р. 20 молодих людей з Станіслава, Коломиї, Перемишля, Сокаля, Тернополя, Відня здійснили похід за маршрутом Станіслав—Манявський Скит—Надвірна—Ділятин—Дора—Микуличин—Коломия¹⁶.

Унікальним мандрівником, організатором подорожей, походів, мандрівок та екскурсій був видатний українських письменник Іван Франко. 1883 року він організував “Кружок етнографічно-статистичний для студювання життя і світогляду народу”, згодом “Кружок для устроювання мандрівок по нашій краю”. Результатом його постійних мандрівок стали численні публікації фольклорних та етнографічних матеріалів, теоретичні праці з етнології та етнографії¹⁷.

1884 року ці організації влаштували туристичну подорож стрийсько-коломиїським Підгір'ям. Було засновано низку місцевих комітетів, що мали приймати туристів, опубліковано в часописах відозву й інформацію про підготовку подорожі, а також видано гумористичну програму походу, складену І.Франком¹⁸.

У третій мандрівці (1885 р.) взяли участь 25 студентів університетів Відня, Кракова, Львова, Чернівців. Маршрут проходив по Галичині, Поділля, Буковині. Четверта подорож відбулася 1886 року за маршрутом Перемишль—Доброміль—Устеріки—Лішня—Турка—Розлуч—Смільня—Підбуж—Дрогобич. П'ятий похід (1887 р.) пройшов територією Золочівщини та Сокальщини. Шоста мандрівка відбулася влітку 1888 р. за маршрутом Станіслав—Коломия—Печеніжин—Яблунів—Косів—Яворів—Криворівня—Жаб'є—Кути—Залучне—Карлів—Будилів—Снятин. У ній взяло участь 38 чоловік¹⁹.

Мандрівки, подорожі, походи, екскурсії широко практикувались у діяльності товариства “Просвіта” та Наукового товариства ім.Т.Г.Шевченка (НТШ) у Львові. Етнографічна колегія НТШ за допомогою туристично-екскурсійних заходів проводила систематичне збирання скарбів української народної творчості. Матеріали досліджень були опубліковані у 38 томах “Етнографічного збірника”, 20 томах “Матеріалів до української етнології”. Завзятим туристом був організатор і керівник математично-природописно-лікарської секції В.Левицький. Про

це свідчать його публікації з туристики: “Сто миль на колесі”, “За сонцем”, “Моя перша прогулька в Черногорі”²⁰.

Подібні туристично-екскурсійні заходи в цей час проводились також і в інших українських землях. Так, 1876 року професор Новоросійського (Одеського) університету М.Головкинський почав проводити екскурсії зі студентами на Кримському півострові²¹.

Видатним організатором туристично-екскурсійної справи з учнівською та студентською молоддю у кінці ХІХ ст. був Вячеслав (Вацлав) Іванович Петр (чех за походженням). Починаючи з 1885 р., він у вільний від занять час здійснював з учнями київських гімназій екскурсії та туристичні подорожі.

Спочатку це були одноденні екскурсії, головним чином, по Дніпру на пароплаві. Дніпровське пароплавство виділяло судна для учнівських екскурсій безкоштовно. Згодом В.Петр розширював коло учнівських мандрівок Україною — до Умані, Білої Церкви, Житомира, Чернігова. З часом екскурсії переросли у багатоденні подорожі, що мали широку географію. Юні туристи відвідали також Крим, Кавказ, Урал, Фінляндію, що входила тоді до складу Російської імперії. Потім відбулися поїздки до Італії, Франції, Бельгії, Голландії, Данії, Швеції. Як правило, такі подорожі тривали впродовж місяця, а інколи й більше. У 1904 р. В.Петр, разом зі своїми вихованцями побував навіть у Ватикані. Приватну аудієнцію їм дав сам Папа Римський Пій Х. Він дуже радо зустрів гімназистів з Києва й сердечно розмовляв по черзі з кожним з них, а на прощання дав їм та їхнім сім'ям апостольське благословення. В.Петр спілкувався з Папою латиною²².

У своїй діяльності В.Петр найближче підійшов до туризму в сучасному розумінні цього слова з тією лише різницею, що не вдавався до послуг туристичних організацій (які на той час уже існували на Заході), виконуючи сам обов'язки менеджера-організатора подорожей.

Помітним явищем у контексті розвитку туризму в Україні стало створення в Ялті в кінці 80-х рр. ХІХ ст. “гуртка аматорів природи, гірського спорту та Кримських гір”, що багато зробив для розвитку вітчизняно-

го туризму та екскурсій. Головою гуртка було обрано лікаря В. Дмитрієва, друга Антона Чехова²³. Гурток мав відділення у Севастополі, Катеринославі, Одесі, Харкові та інших містах України. Його члени активно організовували туристичні подорожі, походи, мандрівки, екскурсії. Це сприяло зростанню чисельності членів гуртка, і 1890 року на його основі було створено Кримський гірський клуб з центром в Одесі²⁴.

Засновниками та першими членами клубу були провідні вчені, лікарі, юристи, письменники. Від 1891 до 1915 рр. клуб видавав журнал "Записки Крымского горного клуба", де публікувалися звіти експедицій, описи маршрутів походів, подорожей та екскурсій і умови їхнього проведення. Члени клубу влаштовували також виставки, на яких експонувалися туристичні карти, маршрути екскурсій, фотографії історичних пам'яток тощо. Першу організовану екскурсію клуб провів у 1891 р., а в 1914 р. загальна кількість екскурсій перевищила 300, а чисельність учасників зросла до 15 тис. чол.²⁵

Визначну роль у розвитку туризму в Україні відіграло Російське товариство туристів (РТТ), створене 1895 року. Це було справжнє туристичне об'єднання, що мало свої відділення й на території України — в Києві, Чернігові, Полтаві, Харкові, Катеринославі, Кам'янці-Подільському та інших містах. Напередодні Першої світової війни Товариство налічувало в своїх лавах близько 5 тис. постійних членів²⁶.

РТТ ставило перед собою завдання розвитку різних видів туризму: пішохідного, велосипедного, гірського, кінного, водного, лижного та ін. Товариство залучало до занять туризмом учнівську молодь, організовуючи для неї численні екскурсії та подорожі. РТТ видавало журнали, що висвітлювали теорію та практику туристично-екскурсійної справи. Зокрема, в Одесі на початку ХХ ст. виходив журнал "Школьные экскурсии и школьный музей"²⁷.

Загалом РТТ мало прогресивну, демократичну спрямованість, що викликало занепокоєння уряду. В 1916 р. поліція закрила його на тій підставі, що воно нібито наносить шкоду підвалинам царської монархії²⁸.

У кінці ХІХ — на початку ХХ ст. продовжував розвиватись туризм і в західноук-

раїнських землях. 1911 року виникло молодіжне товариство "Пласт", де в туристичних походах формувалися такі навички, як в'язка вузлів, участь у таборуванні (складання намету, розпалювання вогнища, приготування їжі), рятівництво (перев'язка, гігієна у практичному житті)²⁹.

Під час вакацій Велика Пластова Рада давала завдання збирати історико-краєзнавчий та етнографічний матеріал з метою кращого пізнання рідного краю, а також для організації краєзнавчих музеїв.

На початку ХХ ст. значного поширення набула екскурсійна діяльність, особливо в сфері науки, освіти, культури. Гостро постала проблема підготовки фахівців екскурсійної справи. З цією метою у Києві 1915 року було організовано курси для підготовки керівників природничих екскурсій для дітей. Організатором цих курсів став видатний український зоолог, зоогеограф, популяризатор біологічних знань громадський діяч Володимир Артоболовський³⁰. У 1916 р. подібні курси було створено й в Одесі³¹.

На жаль, статистичні відомості про ступінь розвитку туристично-екскурсійної справи в Україні в дореволюційний період відсутні. Однак, непрямыми доказами поширення туризму є численні публікації путівників і довідників для потреб туристів. Загалом у другій половині ХІХ — на початку ХХ ст. у межах України було видано близько 300 путівників та інших інформаційних матеріалів для туристів й екскурсантів³². Це свідчить про існування сталого інтересу до туристично-екскурсійної проблематики у певній частині населення.

Однак, слід зазначити, що в дореволюційний період туризм в Україні не набув масового характеру, привертаючи до себе увагу в основному привілейованих, освічених кіл суспільства. Туристично-екскурсійна діяльність в Україні не припинялася навіть у буремні роки соціальних лихоліть (1917—1921 рр.). Так, у березні—квітні 1918 р. при Департаменті позашкільної освіти Міністерства народної освіти України було створено Екскурсійний відділ³³. Його очолила Софія Русова, член Центральної Ради, видатний український педагог і діяч культури. Її педагогічна діяльність почалася ще в 1871 р., коли вона організувала в Києві перший в Україні дитячий садок³⁴.

Екскурсійний метод було визнано тодішнім керівництвом країни як дієвий засіб піднесення національної свідомості народу. 1 липня 1918 р. на розгортання позашкільної освіти, в тому числі й на організацію екскурсій, урядом гетьмана П. Скоропадського було виділено майже 6 млн. крб.³⁵ І це в той час, коли становище держави було катастрофічним. Чи не приклад це для нинішніх урядовців?

Докорінні зміни в ставленні до туризму відбулися в радянський період. Націоналізуючи промисловість і все народне господарство, більшовицький уряд по-новому поставився і до туризму, який відтепер перейшов під опіку держави. Розцінюючи туризм як один з аспектів культурно-масової роботи, більшовики намагалися використати його як дієвий засіб ідеологічного впливу на населення, за допомогою туризму зробити його більш лояльним до нової влади. Такі підходи до туризму найбільш яскраво відобразив відомий діяч, один з фундаторів радянського туризму В. Антонов-Саратовський, який стверджував, що туризм — “це нова форма класової боротьби і в той же час — соціалістичного будівництва”³⁶.

В умовах непу спостерігався певний відхід від державних форм управління туристично-екскурсійною діяльністю. Влітку 1923 р. відновлює свою роботу РТТ, відкриваються приватні туристичні контори й бюро³⁷. Але вже на кінець 1920-х рр. радянські державні органи знову посилюють свій вплив на туристично-екскурсійну сферу. Так, у 1926 р. в Україні було створено акціонерне товариство “Укртуре”, що очолив старий більшовик М. Коршенко³⁸. Діяльність цього товариства була повністю спрямована на ідеологізацію мас, розпалювання класової ворожнечі, непримиренності до релігії тощо.

У цей період в Україні діяло ще декілька акціонерних туристично-екскурсійних організацій: Українське міжпайове екскурсійне товариство, відділення РТТ, “Радянського туриста”. Всі ці організації влітку 1928 р. було включено до складу новоствореного Товариства пролетарського туризму (ТПП) РРФСР, головою президії якого було призначено наркома юстиції М. Криленка³⁹. 8 березня 1930 р. товариство стає всесоюзним і одержує назву — Всесоюзне добровільне

товариство пролетарського туризму та екскурсій (ТПТіЕ)⁴⁰.

З 1929 р. в Україні також почало діяти відділення Всесоюзного акціонерного товариства “Інтурист”, що займалося обслуговуванням іноземних делегацій і нечисленних туристичних груп.

У 1930-х рр. помітно зростає число учасників туристично-екскурсійних заходів. Так, у 1929 р. учасниками туристичних походів та екскурсій в СРСР стали 130 тис. чол., в 1930 р. — 661 тис. чол., в 1931 р. — 2,1 млн. чол., в 1932 р. — 10,4 млн. чол.⁴¹ Чисельність членів ТПТіЕ в 1932 р. зросла до 800 тис. чол.⁴²

Подібні статистичні дані про розвиток туризму в Україні відсутні. Це свідчить про те, що український туризм у ці роки ледь жеврів. Звичайно, його розвитку не могли сприяти сталінська колективізація, що проводилась в Україні особливо жорстокими методами, тяжка праця на новобудовах соціалістичної індустрії, жахливий голодомор 1932—1933 рр.

Збереглися докладні описи та журнальна періодика 1920—1930-х рр., що свідчать про поживлення туристично-екскурсійного руху в Західній Україні, що входила тоді до складу Польщі. Осередками його були громадські організації.

Восени 1921 р. у Львові почав працювати “Кружок любителів Львова”⁴³. Спочатку його члени організовували екскурсії або так звані “проходи” Львовом, згодом маршрути екскурсій і походів пролягли через околиці Львова.

На початку 1920-х рр. відновлює свою роботу створене ще у травні 1910 р. у Станіславі (нині Івано-Франківську) на Прикарпатті українське туристичне товариство “Чорногора”. Воно мало свій статут, що затверджувався туристичною комісією повіту та старостою. У ньому було накреслено мету та завдання товариства. Крім статуту, була своя печатка. Найвищим органом товариства були Загальні Збори та Виділ (Рада). Загальні Збори проводились раз у рік, а засідання Виділу раз у місяць. Першим головою товариства “Чорногора” став лікар Ярослав Грушкевич⁴⁴. Його основу становила інтелігенція, яка, крім туризму, брала активну участь у громадському житті краю. Товариство проіснувало до 1939 р.⁴⁵ За цей час воно

провело чимало екскурсій, туристичних походів (пішохідних, лижних), змагань, фестин (забав), лекцій, присвячених проблемам туризму. Товариство випускало свій журнал, мало туристичне спорядження, топографічні карти. В горах було побудовано притулки, за якими наглядали сторожі та провідники туристичних груп. Крім того, було проведено ряд пішохідних і лижних походів територіями Чехословаччини та Румунії.

У 1924—1939 рр. на Прикарпатті діяло краєзнавчо-туристичне товариство “Плаї”, що розробило туристичні маршрути по Волині, Галичині, Карпатах, організувало екскурсії, мало свої туристичні бази. Головна увага приділялась вивченню історії краю, збиранню краєзнавчого матеріалу, охороні пам’яток минулого, видавничій діяльності. У 1925 р. за редакцією І. Крип’якевича, що був визначним теоретиком і організатором краєзнавства та туризму виходила газета “Туристика і краєзнавство” (додаток до журналу “Новий час”). Пізніше, у січні 1937 р. у Львові товариство почало видавати журнал “Наша Батьківщина”, що виходив упродовж трьох років. На сторінках журналу публікувався цікавий туристично-краєзнавчий матеріал, схеми туристичних маршрутів, мап, наукові розвідки, статті, подорожні нотатки як вітчизняних, так і зарубіжних авторів. Побачили світ путівники, видрукувані українською мовою: “Історичні проходи по Львову” І. Крип’якевича (1932 р.), “Долиною Опору і Стрия” Є. Пеленського (1935 р.) та ін.⁴⁶

Продовжував свою діяльність у цей період і Пласт. За змістом своєї роботи він був схожий на скаутські організації Заходу.

Одним з основних напрямів діяльності Пласту стали туристичні походи та організація туристичних таборів. Через них щороку проходили сотні молодих людей. Ці табори ставали місцем, де відбувалися численні зустрічі, конференції, часто були початковим і кінцевим пунктом пластових мандрівок. Пластові табори поділялися на постійні та мандрівні. Як приклад, можна навести лише деякі, що існували на Львівщині: липень 1922 р. — мандрівний табір Стрий—Борислав—Урич—Розгірче—Бубнище—Болехів; липень-серпень 1922 р. — мандрівний табір Львів—Підлюте—Скит Манявський—Надвірна—Яремча—Жаб’є—Ясенів—

Пістинь—Коломия; літо 1928 р. — табір пластунів і пластунок на Сокалі, водний табір у Монастирі над Дністром та ін.⁴⁷

Коли в 1928 р. на Волині, а в 1930 р. у Галичині польська адміністрація заборонила легальну діяльність Пласту, він уже мав досить широку мережу таборів, де набули вишколу тисячі українських юнаків і дівчат⁴⁸.

Отже, туристичний рух в західноукраїнських землях розвивався виключно на громадських засадах, маючи на меті вивчення історії краю, звичаїв і побуту місцевого населення, виховання в патріотичному дусі української молоді. Але і в цьому регіоні України туризм у 1920—1930-х рр. не набув масового характеру. Мало того, польські власті стали на шлях прямиї заборони проведення туристично-екскурсійних заходів українськими організаціями.

У 20—30-х рр. ХХ ст. у радянській частині України партійні органи виставляли на перший план завдання політизації населення засобами туризму, відкидаючи такі загальнолюдські його функції, як оздоровна, розважальна, пізнавальна, спортивна.

У другій половині 1930-х рр. число бажаючих скористатися організованими маршрутами, відпочити на турбазах або отримати інші види туристично-екскурсійних послуг значно зросла.

Враховуючи необхідність подальшого організаційного, кадрового та матеріально-технічного зміцнення радянського туристичного руху, Центральний Виконавчий Комітет СРСР прийняв 17 квітня 1936 р. постанову про ліквідацію ТППІЕ та передання туристично-екскурсійної справи у відання профспілок (ВЦРПС). Координацію спортивно-туристичної діяльності було покладено на Всесоюзний комітет у справах фізичної культури та спорту⁴⁹.

За аналогією, в Україні ці функції було розподілено між Укрпрофрадою, що створила Українське республіканське туристично-екскурсійне управління (УРТЕУ) та Українським республіканським комітетом у справах фізичної культури та спорту.

Це рішення сприяло подальшому зміцненню матеріальної бази туризму в Україні. Популярними були подорожі до Криму, де напередодні війни Кримське туристично-екскурсійне управління мало 12 Будинків туриста, через які проходили 12 всесоюзних і 22 місцевих туристичних маршрути⁵⁰.

У період Великої Вітчизняної війни діяльність УРТЕУ було припинено. В ці тяжкі роки туристичне господарство України зазнало величезних втрат, більшість туристичних баз було спалено та зруйновано гітлерівцями.

Після закінчення війни під час відбудови народного господарства, культурних, оздоровних установ, відновлювалась і розширювалась мережа турбаз, екскурсійних бюро, зокрема за рахунок включення до туристичних маршрутів території Карпатського регіону⁵¹. У 1947 р. в Ясині почала працювати одна з перших туристичних баз Закарпаття⁵².

1950 року УРТЕУ мало в своєму розпорядженні 5 туристичних баз на 515 місць, з них 145 — в наметах⁵³. На кінець першої повоєнної п'ятирічки за кількістю туристичних баз і таборів, організацією туристичної роботи Україна посідала перше місце серед інших республік.

Урізноманітнилися форми туризму, що своїми заходами охоплював різні верстви населення за їх віковими та професійними ознаками (шкільний, молодіжний, армійський, самодіяльний туризм та ін.). Поряд з традиційними з'явилися нові види туризму, пов'язані з розвитком технічного прогресу (автомобільний, залізничний, теплохідний, авіаційний, мотоциклетний туризм тощо).

На початку 1960-х рр. в Україні склалися необхідні передумови для масового розвитку туризму та екскурсій. Це проявилось у відносній стабілізації (порівняно з попередніми десятиліттями) соціально-економічного становища країни, зростанні заробітної плати, реальних доходів населення, збільшенні вільного часу тощо. Поєднання цих чинників з чудовими природними умовами, а також наявність історико-культурних пам'яток обумовило зростання посиленого інтересу населення до туризму, сприяло розвитку його масовості.

Це був час, коли туризм у світі став розвиватися настільки бурхливо й динамічно, що це дало привід багатьом ученим, фахівцям і журналістам назвати його символом століття. В науковій літературі та пресі, особливо закордонній, заговорили про "туристичний вибух", "туристичний бум", "туристичний феномен" і навіть про "туристичну революцію".

На жаль, радянський народ був позбавлений можливості брати активну участь у широкому міжнародному туристичному русі. "Залізна завіса", зведена більшовицьким урядом ще в перші роки радянської влади, надійно відгороджувала країну від решти світу. За кордон виїжджали лише нечисленні елітарні туристичні групи, до складу яких в основному входили компартійні функціонери, комсомольські та профспілкові активісти, переможці соціалістичного змагання, передові виробничники, віддані режиму представники суспільства. До того ж, туристичній подорожі за кордон передувала цілий ряд принизливих для людини формальностей: збір та оформлення документів (характеристики-рекомендації, автобіографії та ін.), перевірка спецслужбами благонадійності, співбесіди в партійних органах тощо.

Навіть у середині 1980-х рр. Україна виставляла незначний контингент учасників міжнародних туристичних подорожей. Так, у 1985 р. з України, населення якої становило 50,8 млн.чол. за кордон виїхало лише 11 тис. чол. по лінії туристичних організацій профспілок і Держкомінтуристу СРСР⁵⁴ і 20 тис. туристів по лінії Бюро міжнародного молодіжного туризму "Супутник"⁵⁵.

Не маючи можливості брати активну участь у міжнародному туристичному обміні, населення України свої зростаючі рекреаційні та пізнавальні потреби в 60—80-х рр. ХХ ст. вдовольняло в основному засобами внутрішнього туризму.

Організацією туризму в Україні в цей період займалися Українська рада професійних спілок, в структурі якої діяла Українська республіканська рада з туризму (з 1969 р. Українська республіканська рада з туризму та екскурсій)⁵⁶, Держкомітет СРСР з іноземного туризму, Бюро міжнародного молодіжного туризму "Супутник" (структури якого почали формуватися в Україні з 1958 р.), Міністерство оборони СРСР, Міністерство освіти УРСР, Міністерство культури УРСР та інші міністерства і відомства колишнього СРСР та України. Вони мали свою мережу підвідомчих організацій і підприємств. Єдиного туристичного органу в Україні в цей період так і не було створено.

1960—1980-ті рр. стали періодом бурхливого розвитку масового туризму. Про це

красномовно свідчать статистичні дані. Якщо у 1960 р. туристичні підприємства України одночасно могли прийняти 4,9 тис. туристів⁵⁷, то в 1988 р. уже понад 77 тис.⁵⁸ Туристичні потоки за цей же період зросли майже в 216 разів — з 37 тис. до 8 млн. туристів.

Загалом у 1988 р. всіма видами та формами туристично-екскурсійної роботи було охоплено понад 65 млн. чол.⁵⁹

Вагомі досягнення в розвитку туризму в цей період і особливо туристичної системи профспілок пояснюються, насамперед, тим, що туристично-екскурсійні організації були звільнені від оподаткування і всі зароблені кошти йшли на розбудову матеріально-технічної бази. Туристичні організації профспілок сплачували лише 10% від прибутку до місцевих органів виконавчої влади. До того ж, ці кошти мали конкретні адресні призначення і йшли, як правило, на ремонт під'їздних шляхів до екскурсійних об'єктів, реставрацію пам'яток історії та культури, благоустрій прилеглих до них територій.

У 1991 р. на політичній карті світу з'явилась молода незалежна держава — Україна, перед якою відтепер відкриваються широкі можливості як для внутрішнього розвитку, так і для інтегрування у світове співтовариство.

Помітну роль у цій справі може і повинен відіграти туризм. Упродовж останніх років змінюється ставлення до туризму як з боку держави, так і з боку широкої громадськості. У ньому починають вбачати дієвий засіб надходження до державної скарбниці значних коштів, проведення змістовного дозвілля, оздоровлення широких верст населення та ін.

Свідченням цього стало прийняття Верховною Радою 15 вересня 1995 р. закону України "Про туризм", в якому зазначено, що "Держава проголошує туризм одним з пріоритетних напрямків розвитку національної культури та економіки"⁶⁰.

Однак, задля справедливості, потрібно зазначити, що сьогодні український туризм переживає свої не найкращі часи. Та це й зрозуміло, адже саме він найбільш рельєфно та чітко віддзеркалює загальний соціально-економічний стан країни в цілому. А він ще дуже далекий від нормального. Економічна криза, інфляція, масове зубожіння населення призвели до згорання туристичних потоків.

Особливо тяжкими для українського туризму були 1990—1993 рр. У цей період обсяги внутрішнього туризму скоротились в 4 рази, екскурсійні потоки — в 23 рази, кількість іноземних туристів зменшилась на 80%⁶¹. Процвітав тільки виїзний туризм. Наприклад, у 1992 р. з України виїхало 10 млн. туристів, а в Україну в'їхало лише 120 тис. іноземних туристів⁶².

Проте слід зазначити, що така складна ситуація ще не дає підстав для трагізму та песимістичного прогнозу. Останнім часом спільними зусиллями держави, туристичних підприємств, незалежно від форм власності, досягнуто певної стабілізації розвитку туризму. Мало того, за даними статистики впродовж останніх років зафіксовано певне позитивне зростання у туристичній сфері. Так, за інформацією Держкомтуризму 1998 року Україну відвідало 6,2 млн. іноземців⁶³, на внутрішніх маршрутах побувало 2,2 млн. туристів⁶⁴, учасникам екскурсій стало 13 млн. чол.⁶⁵

Насамкінець слід зазначити, що туризм в Україні виник не водночас і не на порожньому місці. Він має глибокі історичні корені та величезний досвід попередніх поколінь фахівців. Саме цей досвід і повинен стати в нагоді нинішнім працівникам галузі для розбудови сучасного вітчизняного туризму та екскурсій.

*Сергій Попович
(м.Київ)*

¹ Квартальнов В.А., Федорченко В.К. Туризм социальный: история и современность: Учебное пособие. - К., 1989. - 342 с.

² Всеукраїнська науково-практична конференція "Туризм і завдання національно-культурного відродження України" (12-14 квітня 1992 р.): Тези доповідей та повідомлень. - Київ-Черкаси, 1992 р. - 261 с.; "Історико-культурна спадщина Рівненщини: виявлення і використання пам'яток засобами туризму" (матеріали регіональної науково-практичної конференції). - Київ-Рівне, 1993. - 91 с.; Регіональна науково-практична конференція "Історико-культурна спадщина Середнього Подніпров'я: виявлення і вивчення пам'яток засобами туризму" (19-20 квітня 1994 р., м.Черкаси): Тези доповідей і повідомлень. - Київ-Черкаси, 1994. - 176 с.; Всеукраїнська науково-практична конференція "Проблеми розвитку туризму в Україні і завдання відновлення історичної пам'яті народу засобами туризму" (вересень 1994 р.): Тези доповідей і повідомлень. - Ч. I-II. - Київ-Косів, 1994. - 270 с.

³ Розвиток туризму в Україні. Проблеми і перспективи: Збірник наукових статей. - К., 1995. - 244 с.; Туристичні ресурси України: Збірник наукових статей. - К., 1996. - 352 с.

⁴ З історії вітчизняного туризму: Збірник наукових статей. - К., 1997. - 280 с.

⁵ Туристично-краєзнавчі дослідження. Випуск 1: Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції "Туризм в Україні: економіка та культура" (Світязь, 9-10 вересня 1998 р.). - У двох частинах. - К., 1998. - Ч. I. - 424 с.; Ч. II. - 360 с.; Туристично-краєзнавчі дослідження. Випуск 2. - К., 1999. - 656 с.

⁶ Київ туристичний: Путівник. - К., 1999. - С. 55.

⁷ Зубко А.М. Опис Русі-України західноєвропейськими подорожниками Платона Карпіні та Віллемом Рубриком (XIII ст.) // Туристично-краєзнавчі дослідження. Випуск 1: Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції "Туризм в Україні: економіка та культура" (Світязь, 9-10 вересня 1998 р.). - У двох частинах. - Ч. II. - К., 1998. - С. 270-280.

⁸ Київ туристичний: Путівник. - К., 1999. - С. 56-58.

⁹ Арсентьев А.С. Паломництво - предтеча розвитку туризму на Чернігівщині // Туристично-краєзнавчі дослідження. Випуск 1: Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції "Туризм в Україні: економіка та культура" (Світязь, 9-10 вересня 1998 р.). - У двох частинах. - Ч. II. - К., 1998. - С. 129-137.

¹⁰ Там само. - С. 129.

¹¹ Там само. - С. 130.

¹² Там само. - С. 130-132.

¹³ Короткий В.А., Попович С.І. Слідами великого пішоходця // Міжнародний туризм. - 1997. - №3. - С. 48-51.

¹⁴ Серкіз Я.І. З історії українського мандрівництва // Всеукраїнська науково-практична конференція "Проблеми розвитку туризму в Україні і завдання відновлення історичної пам'яті народу засобами туризму" (вересень 1994 р.): Тези доповідей та повідомлень. - Ч. I. - Київ-Косів, 1994. - С. 19.

¹⁵ Ковалюк Р. Мандрівки української молоді в другій половині XIX століття у Галичині // Всеукраїнська науково-практична конференція "Проблеми розвитку туризму в Україні і завдання відновлення історичної пам'яті народу засобами туризму" (вересень 1994 р.): Тези доповідей та повідомлень. - Ч. I. - Київ-Косів, 1994. - С. 20-21.

¹⁶ Там само. - С. 21.

¹⁷ Серкіз Я.І. Вказ. праця. - С. 19.

¹⁸ Ковалюк Р. Вказ. праця. - С. 21.

¹⁹ Ковалюк Р. Українська мандрівка в Галичині XIX ст. // З історії вітчизняного туризму: Збірник наукових статей. - К., 1997. - С. 36-37.

²⁰ Серкіз Я.І. Вказ. праця. - С. 20.

²¹ Поточний архів Акціонерного товариства з туризму та екскурсій "Укрпрофтур": Звіт про науково-дослідну роботу з теми "Узагальнити досвід сучасної організації туризму в УРСР та визначити перспективи його розвитку". - К., 1988. - С. 14.

²² Кислова Н.Б. В.І.Петр - організатор шкільного туризму в кінці XIX - на початку XX ст. // Туристично-краєзнавчі дослідження. Випуск 1: Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції "Туризм в Україні: економіка та культура" (Світязь, 9-10 вересня 1998 р.). - У двох частинах. - Ч. II. - К., 1998. - С. 163.

²³ Дьякова Р.А., Емельянов Б.В., Пасечный П.С. Основы экскурсоведения: Учебное пособие. - М., 1985. - С. 31.

²⁴ Логинов Л.М., Рухлов Ю.В. История развития туристско-экскурсионного дела: Учебное пособие. - М., 1989. - С. 5.

²⁵ Там само. - С. 5-6.

²⁶ Там само. - С. 13.

²⁷ Квартальнов В.А., Федорченко В.К. Вказ. праця. - С. 12.

²⁸ Логинов Л.М., Рухлов Ю.В. История развития туристско-экскурсионного дела: Учебное пособие. - М., 1989. - С. 13.

²⁹ Луцький Я.В. Туристично-краєзнавча робота в Пласті (1912-1930 рр.) // З історії вітчизняного туризму: Збірник наукових статей. - К., 1997. - С. 50.

³⁰ Грибанова С.В. До питання про підготовку екскурсійних кадрів в Україні на початку XX ст. // Туристично-краєзнавчі дослідження. Випуск 1: Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції "Туризм в Україні: економіка та культура" (Світязь, 9-10 вересня 1998 р.). - У двох частинах. - Ч. II. - К., 1998. - С. 165.

³¹ Смирнов В. Краткосрочные курсы для ознакомления с местной природой, организованные Крымско-Кавказским Горным клубом в г.Одессе с 26 мая по 8 июня 1916 р. // Школьные экскурсии и школьный музей. - Одесса, 1916. - Кн. 4-5. - С. 41-44.

³² Підрахунки автора.

³³ Грибанова С.В. З історії становлення екскурсійної справи в Україні у 1998 р. // Розвиток туризму в Україні. Проблеми й перспективи: Збірник наукових статей. - К., 1995. - С. 123.

³⁴ Там само. - С. 124.

³⁵ Там само. - С. 125.

³⁶ Антонов-Саратовский В.П. Основные задачи советского туризма. - М., 1929. - С. 5.

³⁷ Логинов Л.М., Рухлов Ю.В. Вказ. праця. - С. 15.

³⁸ Поточний архів Акціонерного товариства з туризму та екскурсій "Укрпрофтур": Звіт про науково-дослідну роботу з теми "Узагальнити досвід сучасної організації туризму в УРСР та визначити перспективи його розвитку". - К., 1988. - С. 14.

³⁹ Дворниченко В.В. Развитие туризма в СССР (1917-1983 гг.): Ученое пособие. - М., 1985. - С. 18.

⁴⁰ Логинов Л.М., Рухлов Ю.В. Вказ. праця. - С. 17.

⁴¹ Там само. - С. 18.

⁴² Дворниченко В.В. Развитие туризма в СССР. (1917-1983 гг.): Учебное пособие. - М., 1985. - С. 21.

⁴³ Луцький Я.В. Вказ. праця. - С. 71.

⁴⁴ Там само. - С. 70-73.

⁴⁵ Там само. - С. 75.

⁴⁶ Козицький А. Краєзнавчо-туристичне то-варство "Плаї" (1924-1939 рр.) // З історії вітчиз-няного туризму: Збірник наукових статей. - К., 1997. - С. 58-64.

⁴⁷ Максимов В.С. Туристська та краєзнавча робота в діяльності українського Пласту // Всеукраїнська науково-практична конференція "Туризм і завдання національно-культурного відродження України" (12-14 травня 1992 р.): Тези доповідей та повідомлень. - Київ-Черкаси, 1992. - С. 226.

⁴⁸ Савчук В.П. З історії туристських мандрі-вок пластунів на західноукраїнських землях у 20-ті роки // Всеукраїнська науково-практична конфе-ренція "Туризм і завдання національно-культурно-го відродження України" (12-14 травня 1992 р.): Тези доповідей та повідомлень. - Київ-Черкаси, 1992. - С. 224.

⁴⁹ Постановление Центрального Исполни-тельного Комитета Союза ССР о ликвидации Все-союзного общества пролетарского туризма и экс-курсий // Логинов Л.М., Рухлов Ю.В. История раз-вития туристско-экскурсионного дела: Учебное пособие. - М., 1989. - С. 27.

⁵⁰ Поточний архів Акціонерного товариства з туризму та екскурсій "Укрпрофтур": Звіт про на-уково-дослідну роботу з теми "Узагальнити досвід сучасної організації туризму в УРСР та визначити перспективи його розвитку". - К., 1988. - С. 16.

⁵¹ Волощенко А.К. До питання про діяльність профспілок України в сфері туризму // Всеукраїнська науково-практична конференція "Туризм і завдання національно-культурного відродження України" (12-14 травня 1992 р.): Тези доповідей та повідомлень. - Київ-Черкаси, 1992.

⁵² Поточний архів Акціонерного товариства з туризму та екскурсій "Укрпрофтур": Звіт про на-

уково-дослідну роботу з теми "Узагальнити досвід сучасної організації туризму в УРСР та визначити перспективи його розвитку". - К., 1988. - С. 17.

⁵³ Там само.

⁵⁴ Квартальнов В.А., Федорченко В.К. Вказ. праця. - С. 146.

⁵⁵ Там само. - С. 152.

⁵⁶ ЦДАВО України. - Ф. 5079, оп. 1, спр. 518. - Арк. 24.

⁵⁷ Там само. - Спр. 164.

⁵⁸ Поточний архів Акціонерного товариства з туризму та екскурсій "Укрпрофтур": Центральный совет по туризму и экскурсиям. Планово-экономическое управление: основные показатели, характеризующие развитие туризма и экскурсий в XII пятилетке. - С. 5.

⁵⁹ Слободян П.М. Актуальні проблеми роз-витку внутрішнього туризму (з досвіду роботи АТ "Укрпрофтур" // Туристично-краєзнавчі досліджен-ня. Випуск 1: Матеріали III Всеукраїнської науко-во-практичної конференції. "Туризм в Україні: еко-номіка та культура" (Світязь, 9-10 вересня 1998 р.). - У двох частинах. - Ч. I. - К., 1998. - С. 37.

⁶⁰ Закон України "Про туризм". - Ст. 3 // Міжнародний туризм. - 1995. - №5(11). - С. 11.

⁶¹ Вихристенко Б.І. Сучасний стан і завдан-ня розвитку туристичної галузі України // Тури-стично-краєзнавчі дослідження. - Вип. 1: Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції "Туризм в Україні: економіка та культура" (Світязь, 9-10 вересня 1998 р.). - У 2-х ч. - Ч. I. - К.: "КМ-Треїдинг", 1998. - С. 12-13.

⁶² Там само. - С. 12.

⁶³ Туризм в Україні 98: Статистичний бюле-тень. - К., 1999. - С. 10.

⁶⁴ Там само. - С. 8.

⁶⁵ Там само.

ДО ПИТАННЯ ПРО РОЗРОБКУ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ В ГАЛУЗІ ІНОЗЕМНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Туризм — визначне соціальне явище сучасності, що відіграє вагомую роль в економічному та соціальному розвитку суспільства. Серед його найважливіших функцій, через які він активно впливає на життєдіяльність суспільства, змінюючи його тим чи іншим чином — соціокультурна й близька до неї виховна, політична, господарсько-економічна. Через соціокультурну функцію, що

базується на пізнавальній діяльності людини в умовах подорожі, туризм сприяє підвищенню культурного рівня як окремої людини, так і суспільства в цілому, розширюючи знання людей і впливаючи на їхній світогляд. Як активний засіб формування знань та ціннісної орієнтації людей, туризм виконує виховну функцію. Особливо велику роль виконує туризм у справі виховання молодого